

Михайло Гнатюк,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Mihaylo Hnatyuk,

candidate of Fine art,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 745 / 749: 37. 011. 31
ББК 85. 10

НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО І ЛАНДШАФТ ГУЦУЛЬЩИНИ ТА ПОКУТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ, РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ

FOLK ARTS AND CRAFTS AND THE LANDSCAPE OF HUTSUL AND POKUTTYA AS A SOURCE OF ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PUPILS

У статті розкрито традиції виготовлення художніх виробів з глини, дерева, металу, тканин і умови становлення шкіл та осередків. Проведено аналіз творчості дітей і народних майстрів, показано її значення та вплив на розвиток, виховання моральних, духовних цінностей, національної свідомості і творчої активності.

Ключові слова: народне мистецтво, традиція, майстерність, художня культура, творчість, естетичне виховання, вироби, ландшафт тощо.

This article deals with the tradition of making art production from clay, wood, metal, textiles and conditions for the formation of schools and communities.

The analysis of children and craftsmen is made, it is shown its importance and influence on the development and education of moral and spiritual values, national consciousness and creative activity.

Keywords: folk art, tradition, craftsmanship, artistic culture, creative work, aesthetic education, art production, landscape and so on.

В статье освещены традиции изготовления художественных изделий из глины, дерева, металла, ткани и условия становления школ и центров. Проанализировано творчество детей и народных мастеров, раскрыто ее значение и влияние на развитие, воспитание моральных, духовных ценностей, национальной сознания и творческой активности.

Ключевые слова: народное искусство, традиции, мастерство, художественная культура, творчество, эстетическое воспитание, изделия, ландшафт и т. п.

Постановка проблеми. Світ, у якому проживає нині людина, перебуває у стані перманентних змін. Сучасні інформаційні технології, які є ознакою прогресу, проникли у різні сфери її діяльності, не оминули і мистецтво. Проте, аби стати високо кваліфікованим вчителем художніх дисциплін нині, окрім володіння комп'ютером, куди важливіше мати необхідні знання, вміння і навички з народного і професійного мистецтва, їх історії, видів, жанрів, художніх технік тощо. Особливого значення у справі національного, естетичного, патріотичного виховання набувають знання народного декоративно-прикладного мистецтва, як невичерпного джерела етнодизайну, краси, натхнення і прогресу.

Мета статті – висвітлити традиції творення художніх виробів на Гуцульщині і Покутті, особливості творчої праці народного майстра і дитини й обґрунтувати доцільність їх використання в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Народні художні ремесла, їх значення для розвитку творчих здібностей, національного, естетичного виховання тощо стали предметом нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Серед численних осередків народних художніх промислів України своєрідністю орнаментів, багатством різновидів і форм народного мистецтва виділяються Гуцульщина та Покуття [1]. Ці етнографічні території є унікальними і неповторними завдяки багатим природним ресурсам: мальовничим ландшафтам, своєрідній мові, музичній і пісенній культурі. Але найбільше тут проживає майстрів декоративно-прикладного мистецтва: писанкарів, вишивальниць, ткачів, різьбярів, мосяжників, керамістів –представників певних шкіл та напрямків, що мають прадавні традиції. Ще на початку ХХ ст. етнограф Володимир Шухевич відзначав, що “прастарий домашній промисл, зв’язаний тісно з житем, обичаями і звичаями Гуцулів, виробив, під впливом місцевих обставин, спеціалістів, з посеред яких одні, не могучи вижити з клаптика городу, що становив

їх одиноким добро, мусіли шукати іншого зарібку, – другі силою своєї вдачі і замилювання посьвечували хвилі вільні від буденного заняття на виріб або прикрасу предметів, що служать до їхнього вжитку; під впливом одних або других пробував кожний Гуцул свої молодечі сили в галузях промислу, найдоступніших для кожного, а то: в різьбярстві і в мосяжництві, виливаючи у них те, що бачив у власній хаті, у церкві та на предметах довкола себе; як небудь воно і було, а всеж таки бачимо на усіх гуцульських виробах, чи вони примітивні чи артистичні, заховані старі звичаї і місцеві традиції, які власне створили в Гуцульщині спеціальний домашній промисл, через що його вироби, зв'язані тісно з ношею та вичаями Гуцулів, не тільки відповідають повній місцевим обставинам і потребам, але надто носять на собі національні прикмети” [8, с.268]. Він підкреслив, що в жодному закутку нашої Русі домашній промисел не відіграє такої важливої ролі як у гуцулів і ніде не відзначається таким високим рівнем художнього оздоблення.

Природні, географічні, економічні чинники та людський фактор сприяли тому, що в окремих селах і містах розвивалися певні види народних художніх промислів. Різноманітні вироби із глини виготовляли майстри з Пістиня: Дмитро Зінтюк, Красовські, Кошаки, Волощуки, Табахарники, Тимчуки. У Косові гончарством займалися М. Ковальський, О. Бахматюк, Баранюки; у Коломиї – родини Словіцьких, Никоровичів, Кахникевичів та інші. Коломийська гончарна школа, тривалий час (1876-1914 рр.) впливала на художній, економічний розвиток краю [1, с. 97-106].

Українське гончарство загалом наділене низкою ознак, притаманних кераміці античних часів, зокрема древньої Еллади, а мальована кераміка Трипілля, за твердженням професора Ю. Лашука, “була живим ґрунтом не тільки і не стільки стародавньої грецької кераміки, скільки – до того ж у значно більшій мірі – сучасної української народної кераміки, зумовили її творчу багатогранність, стильову варіантність, яка цю спадщину, творчі принципи і концепції, її творчий канон не лише дивовижно зберегла, а й оригінально продовжила, збагатила, аби у ХІХ – на початку ХХ століття зробити такі творчі відкриття, досягнути таких вершин декоративності, які не мають собі аналогів на планеті” [2, с. 19].

Кераміка на Прикарпатті має яскраво виражену неповторність. Характерною рисою творчості Дмитра Зінтюка з Пістиня були сюжетні, орнаментальні композиції на колачах, збанках, свічниках. Це мальовниче село прославив і Петро Кошак, який відзначився створенням оригінальних рослинних та анімалістичних мотивів, що ритмічно заповнюють всю поверхню виробів. Окрім традиційних жовтої, зеленої і коричнево-червоної, майстер використовував ще й синю фарбу.

У Косові, окрім визначного майстра Олекси Бахматюка в ХІХ столітті працювали Петро Гаврищів і Петро Баранюк. Вироби побутового призначення, які вони виготовляли, прикрашені в основному рослинними орнаментами, що доповнюють сюжетні композиції з гуцульських музик, танцюючих пар, сцени з життя пастухів, ремісників, мисливців.

У середині ХХ століття відомими майстрами з кераміки були подружжя Рошчіб'юків, М. Тим'як з Косова, гончар Михайло Волощук з Кут.

До косівської школи кераміки належала Павлина Цвілік (1891-1964), яка тривалий час була провідним гончарем регіону. Окрім традиційних виробів майстриня виготовляла фігурний посуд, а також скульптурні композиції: “Гуцул”, “Гуцулка”, “Чабан” та інші, які нині зберігаються в багатьох музеях. Її внука, Заслужений майстер народної творчості України Надія Вербівська, нині виготовляє напрочуд високохудожні вазы, тарелі, куманці, глики, сільнички, цукорниці, макітри, фруктівниці, які відзначаються декоративністю і гармонійністю форми.

З відновленням у 1946 році Косівського художнього училища почалося системне навчання професійних майстрів і художників різних видів народних промислів, в тому числі й кераміки. Розвиток фігурного посуду, іграшок та дрібної скульптури пов'язаний з творчістю Василя Аронця та Михайла Кікота. Твори В. Аронця “Чабан”, “На полонині”, “Гуцульське весілля”, “Гуцульський базар”, “Лісоруби”, “Плотарі”, “Трембіта”, “Щастя матері”, “До школи”, які відзначаються узагальненою формою і об'ємом, промальованими лицами. М. Кікоть часто виконував композиції на теми політичних подій.

Тему казок у кераміці на початку 90-х років розвивало подружжя Василя та Олександри Швеців. У цей період у майстернях Косівського художньо – виробничого комбінату працювали прославлені митці: Валентина Джуранюк, Василь Стрипко, Ярослав та Євгенія Зарицькі, Василь Івасюк, Оксана Бейсюк, Василь Гривінський, Михайло Трушик, творчість яких добре відома в Україні. Косів нині – одне з найбільш розвинутих у мистецькому плані міст. Тут проживає чимало знаних відомих художників і майстрів, які часто влаштовують для туристів виставки-продаж своїх виробів.

Основними виробничими галузями на Гуцульщині окрім кераміки здавна вважається ткацтво, килимарство, художня обробка дерева, зокрема різьбярство та інкрустація. У середині ХХ століття працювали майстри художньої обробки дерева, що продовжували давню мистецьку традицію своїх предків: у Яворові – Юрій і Семен Корпанюки – нащадки прославлених різьбярів Шкрібляків; у Річці – Кіщуки, Тонюки, боднарі Грималюки; у Брустурах – Грепиняки, Миклащуки, Петро Ткачук, Микола Габора; у Косові – Василь і Микола Девдюки, Микола Тимків, Василь Кабин та багато інших. Їхні мистецькі вироби зберігаються нині у багатьох музеях України та світу.

Село Брустури одне із найвідоміших у минулому осередків різьбярства і мосяжництва - спадкового ремесла гуцульських родин, звідки походять прославлені майстри: Дручківі, Дутчаки, Шмадюки та інші. Їх вироби: ножі, топірці, лускоріхи, пряжки, люльки, перстені, хрестики тощо – це золотий фонд багатьох музеїв. Тривалий час у Брустурах вироби із сиру: баранчики, курочки, коні, олені виготовляла Марія Матійчук, а нині цим промислом займається Марія Петрів.

Відомим центром писанкарства і вишивки в регіоні вважається Космач, проте ці види народної творчості не так давно були поширені у кожному галицькому селі. І цьому сприяє мальовнича природа, ландшафт, багатотисялі мистецькі традиції краю, які були джерелом творчого натхнення для майстрів ще 20-30 років тому, а нині, на превеликий жаль, безслідно зникають.

Естетична привабливість творів народного мистецтва, узагальненість образів, простота і гранична економія засобів, властивість малювати багатогранність – корінні принципи народного мистецтва. На відміну від професійного в народному мистецтві вони виражені об'ємніше і стрункіше, і характеризують його загалом. Воно існувало завдовго до самої науки естетики і професійного мистецтва, які мають теж давнє походження. Основним джерелом народної естетики є краса рідної землі, яка виховує у людей поетичне сприйняття світу, надихає на творчість. Образи рідної природи лягли в основу декоративно-прикладного мистецтва – нині це створення предметів домашнього вжитку. В минулому народне мистецтво було тісно пов'язане з побутом, укладом життя його творців, здебільшого селян і ремісників. Народжене у певному краї воно є виразником національних і етнічних рис жителів тієї місцевості. Народний майстер є продовжувачем давньої колективної традиції, що відрізняє його від самодіяльного і професійного і водночас демонструє власні вміння та хист [3, с. 45].

Роль і значення ручної творчої праці для виховання і розвитку молодшої людини набуває нині особливо важливого значення. Вміння створювати красиві і функціональні вироби – посуд, меблі, вжиткові тканини, одяг, гобелени, потрібно не менше, а ніж знання комп'ютера чи іноземної мови. У мистецтві загалом і народному декоративно-прикладному зокрема, своя мова – мова символів, образів, барв, форм, матеріалу. Воно є важливим засобом національного, патріотичного, естетичного, трудового виховання.

На важливості природи і творів мистецтва у психоемоційному розвантаженні людини наголошує психолог Т. Титаренко: “Дбаючи про ефективність праці навколо конвеєрів, намагаються створювати зелені оази з усіляких рослин, ускладнюючи, прикрашаючи навколишнє середовище, привносячи в нього природну неповторність. Око має відпочити чи то в акваріумних глибинах, чи на зелених кронах, чи на мозаїках та гобеленах” [7, с. 157]. Проте око не тільки відпочиває. Від його вміння бачити залежить розвиток інтелектуальної, духовної, емоційної сфери людини та інших важливих психічних процесів, які тренуються і розвиваються завдяки заняттям образотворчим мистецтвом, спілкуванню з природою, що особливо актуально у час бурхливого розвитку інформаційних технологій і ринкових відносин. Мусимо констатувати, що процеси урбанізації, використання новітніх технологій, значною мірою негативно вплинули на традиційну художньо-матеріальну культуру, зокрема автентичне мистецтво. У багатьох регіонах відійшли в минуле різьблені дерев'яні, вишиті і ткані натуральні вироби, орнаментовані яйця (писанки), витинанки, вироби з глини, а сама архітектура жителів та населених пунктів загалом, набула нових сучасних форм. Людина все більше втручається і не завжди об'ґрунтовано видозмінює навколишнє природне середовище. Натомість широкого використання набули привізні, здебільшого синтетичні, з незрозумілим орнаментом вироби славнозвісного кітчю, які є ознакою занепаду мистецтва і поширення масової культури.

Надзвичайно важлива роль мистецтва у пробудженні творчої активності й національної свідомості, генерації споконвічних ідей добра й краси, що є джерелом моральних і духовних цінностей. Завдяки заняттям мистецтвом діти вчать шанувати людей праці, гармонійному ставленню до історичної, культурної та духовної спадщини. Про це наголошував мистецтвознавець Володимир Січинський ще на Першому українському педагогічному конгресі у Львові 1935 року. У доповіді “Ужиткове мистецтво в системі мистецького виховання” він пропонував програму розвитку художньої освіти, в якій важливого значення надав ужитковому мистецтву та його ролі в національному вихованні української молоді. Доповідач радив навчати малюнку і ручній праці на кращих зразках народних художніх промислів та ремесел (вишивки, писанкарства, бондарства, токарства, різьби на дереві), на яких наочно показувати процес, техніку і послідовність виконання і тим самим прилучати вихованців до суспільно корисної праці, виховувати характер і любов до національного мистецтва. Мистецтвознавець запропонував використовувати його бачення і розуміння окремих видів народного мистецтва, художніх технік і системний підхід до планування, узгодження навчальних програм, поєднання теоретичних і практичних завдань, міжпредметних зв'язків тощо [4, с. 134-142].

Сучасні діти надмірно захоплюються комп'ютерами, тому посилення ручної праці, піші подорожі рідним краєм, мають стати програмою оздоровлення майбутнього покоління. Особливо це актуально у ранньому шкільному віці, коли діти найбільш чутливі до зовнішніх подразників навколишнього середовища і піддатливі до виховання і вивчення народного мистецтва. Їх успіх значною мірою залежить від розвитку естетичної культури, середовища в якому вони перебувають і речей котримі користуються.

Про значення краси природи і мистецтва для виховання та фізичного, естетичного, емоційного розвитку молодшої людини писав видатний педагог Василь Сухомлинський. Він підкреслює, що прекрасний ландшафт має такий позитивний вплив на розвиток молодшої душі, з яким важко змагатися педагогу. Найважливішим завданням естетичного виховання є навчити дитину бачити у красі навколишнього світу, людських стосунках духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в самій собі [5, с. 177].

Неймовірно важливо аби з раннього віку дитина відчувала захоплення красою природи і творіннями рук людських та розуму, тоді прекрасне має найвагомий вплив на формування свідомості, волі, культури почуттів. З перших днів шкільного виховання дітей дуже важливо навчити їх бачити, сприймати, відчувати, розуміти красу природи і суспільних відносин. “Сприймання, осмислення прекрасного – це основа, стрижень естетичної

освіченості, серцевина тієї естетичної культури, без якої почуття залишаються глухими до всього благородного й високого в житті” – писав В. Сухомлинський [5, с. 178].

“Так само, як з перших шкільних днів, необхідно вдумливо піклуватися про виховання розуму, треба, образно кажучи, няньчити ще одне дуже чутливе, примхливе дитя – естетичне чуття дитини. Ми вчимо бачити найтонші відтінки краси природи в усі пори року, в будь-яку погоду. Для виховання дуже важливо знайти куточки краси і хвилини краси, що їх дитина повинна побачити, відчути, зрозуміти, зберегти назавжди у своєму серці” [5, с. 178].

Особливу роль у процесі естетичного виховання відіграють творчість і мистецтво, які є проявом людської душі. Як для виховання трудової майстерності необхідні тривалі вправи руки, що розвивають розум, інтелектуальні здібності, так для виховання духовної, моральної, емоційної, естетичної культури, потрібні тривалі вправи органів чуття, насамперед зору й слуху. Спостереження і пізнання природи, людини, на думку педагога, є першою сходинкою в опануванні живописом. В. Сухомлинський стверджував, що розглядання картин – це поглиблене їх пізнання і вирішальну роль у ньому відіграють емоції та почуття. “Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу” [6, с. 544]. Отож діти, які протягом навчання й виховання в школі займаються художньою творчістю: відвідують гуртки, студії, школи, живуть у гармонії з природою, в подальшому більш адаптовані до життя, краще справляються з підлітковими та життєвими проблемами.

Народне мистецтво було і є виразником естетики, гуманізму і демократичних перетворень нашого народу. Воно тісно пов'язане із національною культурою і є її візитною карткою. Шанобливе ставлення народних майстрів до матеріалу, зв'язок з природою, формувало відповідне світобачення, етнокультуру та психологію. Воно тісно пов'язане з фольклором, народними звичаями та обрядами. Для народного мистецтва властиві простота форм, економія засобів і водночас художня виразність, уміння малим говорити про велике. Естетика сучасного гончарства, виробів з дерева, металу, розпису та інших художніх промислів має незвичайно важливий вплив на розвиток молодої душі. Формувати етнокультуру у дитинстві означає закладати міцний фундамент національного, патріотичного, естетичного виховання. І навпаки, не вивчати народне мистецтво в школі, це ростити покоління духовно убогих безбатченків, людей без роду і племені, які не знають своєї історії, традицій, не мають духовного підґрунтя.

Висновки. Підсумовуючи власні дослідження і попередників приходимо до висновку, що творчість дітей обумовлена віковими і психологічними особливостями. В поведінці переважає невимушена безпосередність, на все яскраве і незвичне увага їх не стійка. Суттєву роль у процесі сприймання дитини відіграє уява, вразливість, спостережливість. Оточуючий світ вони передають без деталей, фокусуючи увагу на головному. У своєму сприйнятті діти скоріше символісти ніж натуралісти тому і світ здебільшого сприймають узагальнено. Народні майстри теж нехтують у своїй творчості деталями і показують найбільш типові і характерні з неабиякою виразністю. Діти творять для себе з радості, у них є вроджені відчуття бачити те, на що дорослі мало звертають увагу. У дітей фантазія переважає розумові здібності і досвід. Тож неживі предмети часто стають живими і одухотвореними. Подібне ми спостерігаємо і в роботах народних майстрів, проте вони керуються традиціями і досвідом. У творчості народного майстра неначе в музиці поєднанні емоційне і раціональне починання. Народне мистецтво загалом має свої принципи і закономірності, які необхідно знати вчителю образотворчого мистецтва і художньої праці:

- 1) практична доцільність виробів народних майстрів, їх краса форм і оздоблення;
- 2) взаємозв'язок творів народного мистецтва, природи і навколишнього світу;
- 3) єдність матеріалу і технічних прийомів;
- 4) традиційність і колективна природа творчості;
- 5) економне використання художніх засобів;
- 6) близькість до творчості дітей;
- 7) нарядна декоративність, святковість вражень;
- 8) при малій кількості елементів і сюжетів багатоваріантне їх поєднання.

1. Гнатюк М. В. Красою гір натхненні: Народне мистецтво Гуцульщини і Покуття (кінець XIX – початок XXI ст.). Майстри, школи, музеї / Михайло Гнатюк, Микола Грепін'як. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 322 с.
2. Лашук Ю. П. Покутська кераміка. – Опішне / Ю. П. Лашук // Українське народознавство, 1998. – 160 с.
3. Рондели Н.Д. Народное декоративно-прикладное искусство: Кн. для учителя / Н.Д. Рондели. – М.: Просвещение, 1984. – 144 с., ил.
4. Січинський В. Перший Український Педагогічний Конгрес / В. Січинський. – 1935. – Львів: Наклад. Т-ва «Рідна школа», 1938. – С. 134-142.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
7. Титаренко Т. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 157 с.
8. Шухевич В. Гуцульщина / Репринт. відтворення вид. 1899 / В. Шухевич. – Верховина, 1997. – 352 с.